

Vesztett Nagy Sándor. Egy gyógyító specialista működése a Dél-Alföldön

„Stuhl orvosról, aki negyedik nemzedékre visszamenőleg élt, még ma is mondják, hogy a bodzafavirággal gyógyította a megmart embereket. Azután hallottam emlegetni bizonyos Hamsacsaládot, amely kihalt már régen. Ezek felől az tudatik mindmáig, hogy a gyógyítás titka a családban apáról fiúra szállt, és csak a család kihalásával veszett el a tudomány. És ha ők akarták, nemcsak a gyógyításhoz értettek, hanem vesztetté tudták tenni az egész csürhét. Most meg azt hallom, hogy Mindszenten él egy paraszti gazdaember, aki gyógyítja a veszettséget. Járnak hozzá a megmart emberek orvosságért. A neve: Vesztett Sándor. Van valami más becsületes neve is, de azon már alig ismerik...” E szavakkal jellemezte Tömörkény István *Kutyabaj* című rövid, mindössze néhány oldalas írásában a veszettség gyógyításával foglalkozó specialistákat, akik tevékenységük révén nagy hírnévre tettek szert. A novellista által emlegetett „paraszti gazdaemberre” és a személyéhez kapcsolódó gazdag hiedelmekre már a 19–20. század fordulóján felfigyelt a néprajzi kutatás.

Magyar Sándor az 1900-as évek legelején készített feljegyzést a Szegváron tevékenykedő veszettorvosokról, Vesztett Nagy Sándorról és Vesztett Sinkáról.¹ A két világháború közötti időszakban Gonda Sándor kunszentmártoni állatorvos mindennapi munkája során is gyakran találkozott a szentesi gyógyító emlékével. A *Babonák és kuruzslások a Tiszaszabugban* címet viselő, rövid lélegzetű munkájában a veszettség tüneteinek bemutatása kapcsán név szerint is megemlíti Vesztett Nagy Sándort, aki a szentmártoni határban is gyakran megfordult.² Papp Imre önkéntes néprajzi gyűjtőként számos hiedelemtörténetet közölt a gyógyítóról és családjáról.³ Id. Katona Imre a csongrádi népi állatorvoslással foglalkozó

¹ Magyar é. n.

² Gonda 1935.

³ Papp 1959.

tanulmányaiban több alkalommal kitér a veszettorvos tevékenységére.⁴ Veszett Nagy Sándor alakja és a személyéhez kapcsolódó hiedelmek Polner Zoltán kutatásai révén váltak igazán ismertté. Polner az *Ördögösök* című kötetében a veszettorvosról számtalan hiedelemtörténetet tesz közzé, amelyek világosan megrajzolják a gyógyító működési területét. Veszett Nagy Sándor a gyűjtés idején, az 1960-as, 70-es években még élénken élt a mindszentí, a szegvári, a fábiánsebestyéni, a csanyteleki, a tömörkényi és a felgyői adatközlők emlékezetében. A kötetben a hiedelemtörténeteken kívül Polner rövid életutat is készített a veszettorvosról.⁵ Szentesen sikerült megtalálnia Veszett Nagy Sándor unokáját, aki fényképet is őrzött a gyógyítóról. A veszettorvos Jász–Nagykun–Szolnok megyei ténykedésével tanulmányok, kisebb közlemények egész sora foglalkozik. A Szolnok megyei néprajzi atlasz ide vonatkozó térképlapjain is felbukkan a specialista. Legutóbb Grynaeus Tamás a Szeged környékén működő gyógyító specialisták bemutatása kapcsán tett említést Veszett Nagy Sándorról.⁶

E rövid, a teljesség igényét nélkülöző kutatástörténeti áttekintés után felmerülhet a kérdés, vajon Veszett Nagy Sándor tevékenysége mennyire tekinthető egyedülállónak, működése hogyan értelmezhető és helyezhető el a gyógyítással foglalkozó specialisták rendszerében? Az ide vonatkozó néprajzi irodalmat áttekintve azt láthatjuk, hogy a veszettorvosok az egész Alföldön ismertek voltak.

A különböző sajtótermékek már korán felfigyeltek rájuk és rendszeresen beszámoltak tevékenységükről, az általuk használt ellenszerekről. Ennek az érdeklődésnek az állt a háttérében, hogy a betegség Pasteur felfedezéséig teljes mértékben gyógyíthatatlan volt, és ma is csak megelőzhető. Veszett Nagy Sándorhoz hasonló specialisták egész sora tevékenykedett tehát az árutermelő állattartásból élő alföldi mezővárosokban, amelyek határában nagyszámú jószágállomány legelt. A betegség felismerését, a fertőzött állatok elkülönítését e specialisták végezték szakképzett állatorvosok híján. Az Alföldön működő specialistákkal ellentétben a szentesi gyógyító hamar a tudományos érdeklődés homlokterébe

⁴ Katona 1989. 97–104.

⁵ Polner 1984.

⁶ Grynaeus 1998. 137–166.

került. Ennek köszönhető, hogy Veszett Nagy Sándor egyike a legismertebb veszettorvosoknak. Az 1970-es években még jó néhány olyan adatközlő élt, akik személyesen is találkoztak a gyógyítóval vagy páciensei voltak. Manapság e hiedelmek egyre inkább feledésbe merülnek, homályba vesznek. Általánosságban elmondható, hogy Szentesen nagyon sokan ismerik a veszettorvost, tevékenységét megörökítő hiedelemmondát azonban ma már igen kevesen tudnak felidézni az emlékezetükben. Egy-egy történet főleg azokban a családokban hagyományozódott nemzedékről nemzedékre, ahol valamelyik családtag kapcsolatban állt korábban a gyógyító specialistával. Ennek emléke oly mértékben rögzült, hogy a Veszett Nagy Sándorhoz kapcsolódó hiedelmek ma is elevenen élnek az adott közösségben. Mindezek ellenére érdemes lenne egy átfogó, az egész Alföldre kiterjedő vizsgálatot folytatni, amely számos újdonsággal szolgálhat.

A hiedelemtörténetek szisztematikus gyűjtése mellett vallatóra kell fognunk a levéltári forrásokat, amelyek beható elemzése révén képet kaphatunk e gyógyító típus múltbéli tevékenységéről, megítéléséről. A Helytartótanács a 19. század folyamán számos vizsgálatot folytatott a veszettség gyógyításával foglalkozó gyógyítók ügyében. Gazdag forrásanyagra bukkanhatunk a vármegyékben működő tisztiorvosok irataiban is. Jó példa erre Békés Megyei Levéltár ide vonatkozó fondjai. Tormássy Lajos megyei tisztifőorvosként jó néhányszor került összeütközésbe a Zagarágyán család tagjaival, akik rendszeresen foglalkoztak a veszettség gyógyításával. A tanúkihallgatások nem egy esetben a specialisták által alkalmazott eljárásokról és gyógyszerekről is beszámolnak. Elkeseredett küzdelmet folytatott a veszettorvosok ellen Peterka József „*Nemes Kis Kún Kerületnek rendszerint való Physicussa*” is, aki a Tudományos Gyűjtemény hasábjain tett közzé rövid értekezést a betegségről. Munkájában gyakran emlegeti a veszettség gyógyításával foglalkozó specialistákat is. A hivatásosan működő, szakképzett orvosok által kezdeményezett és az illetékes hatóságok által lefolytatott vizsgálatokról készített iratokon kívül egy-egy település levéltári anyagában is gyakran felbukkannak a veszettorvosokkal kapcsolatos ügyek. A 18–19. század folyamán jó pár alföldi mezővárosban alkalmazottként működtek a gyógyító spe-

cialisták, akik munkájukért meghatározott pénzbeli juttatásban részesültek.

E bevezető sorok után nézzük meg, hogy a levéltári forrásokból és a korabeli sajtóból milyen kép bontakozik ki a gyógyító specialistáról, azaz Veszett Nagy Sándorról? Keresztes Nagy Sándor 1838. augusztus 22-én született Szentesen⁷, apja Keresztes Nagy József volt, aki 1816. március 1-én látta meg a napvilágot. Anyja Sinóros Szabó Andrásné, miután férjétől elvált, Keresztes Nagy Józseffel csak 1867. december 28-án házasodott össze. Az 1850-es évek közepén a család a 786-os számú házban lakott. A házasságból 8 gyermek (Lídia 1837, Sándor 1838, Mária 1843, Imre 1846, Mihály 1848, Lajos 1850, Julianna 1852, József 1853) született. 1886-ban apjával, aki valószínűleg 1861 és 1863 között a város veszettségi orvosaként tevékenykedett, engedélyért folyamodtak az előjárósághoz azért, hogy a betegség gyógyításával hivatásszerűen foglalkozhassanak. A város polgármestere azonban a kérvényt nem terjesztette a képviselőtestület elé, és visszaküldte azt a Keresztes Nagy családnak. Döntését a következőkkel indokolta: „*Mert a városi képviselő testület, avagy bármely hatóság is nem jogosított arra, hogy egyes szakavatatlan egyének avagy előjáróságok által támogatott, de törvény szerint kurúzlásnak minősített foglalkozásra nézve, magasabb helyről engedély kieszközlését kérelmezze, avagy ily természetű kérvényeket tárgyalás alá vegyen véleményével és indítványozással éljen. Ezen oknál fogva – de meg azért is – mert ily kurúzlások a törvény által szigorúan tilalmaztatnak – folyamodókat kérelmükkel elutasítani kellett.*”⁸ A kérvény elutasításán nem kell csodálkoznunk, hiszen a veszettség gyógyításával foglalkozó specialisták működését a hatóságok so-

⁷ Polner Zoltán az *Ördögösök* című munkájában Veszett Nagy Sándorról számos hiedelemmondát közöl. Szentesen folytatott kutatásai eredményként sikerült megtalálnia a messze földön híres gyógyító leszármazottait is. A szerző a kötet bevezetőjében a veszettség orvos személyéről, családi viszonyairól is külön megemlékezik. Kutatásai szerint Veszett Nagy Sándor 1841. április 11-én született és 1913-ban halt meg. Ez azonban nem teljesen fedi valóságot, mivel a Polner által beazonosítani vélt személy királyi aljárásbíróként dolgozott Csongrádon és 1883. szeptember 9-én meghalt. Polner 1981. 30.

⁸ Csongrád Megyei Levéltár Szentesi Fiókleveletára (a továbbiakban: CsML SzF) V. B. 177. a. 6. Polgármesteri Iratok. (a továbbiakban: Polg. Ir.) 1886. 653.

hasem nézték jó szemmel. A Keresztes Nagyok ezt követően is tovább folytatták gyógyító tevékenységüket, ami hamar szemet szűrt az illetékes hatóságoknak és mindkettőjük ellen eljárást indítottak az 1888-as állategészségügyi törvények alapján. A vizsgálat nagy érdeklődésre számot tartó esemény lehetett, hiszen a helyi sajtó is részletesen beszámolt az ügy fejleményeiről. 1891-ben Jász-Nagykun-Szolnok megye alispánja hívta fel a Földművelésügyi Minisztérium figyelmét arra, hogy Keresztes Nagy József „*embereken végez kuruzslást*”. Ezt követően a minisztérium utasította az illetékes, helyi hatóságot, hogy indítson eljárást a veszettorvos ellen, akit azzal vádoltak, hogy „*a veszettségben elhullott állat egyes részeit felhasználás végett magával vitte és hogy az elhullott állat tulajdonosát a hulla lenyuzására és elásására is felbízta, hogy nevezett egyén veszett eb által megmárt állatok gyógykezelésével is foglalkozott*”.⁹ Keresztes Nagy Józsefet az 1888-as állategészségügyi törvény ide vonatkozó, azaz a 70., a 71. és a 123. paragrafusai alapján Szentes város rendőrkapitánya 75 forintra büntette.¹⁰ A veszettorvos azonban nem fizette ki a bírságot és fellebbezést nyújtott be Csongrád vármegye alispánjához, aki elutasította a kérelmet és a büntetés összegét 150 forintra emelte. Ezt követően Keresztes Nagy József a Földművelésügyi Minisztériumhoz fordult, de az ügyben eljáró államtitkár jóváhagyta az alispáni határozatot.¹¹ 1891-ben Keresztes Nagy Sándor ellen is eljárás indult. A szarvasi főszolgabíróság átirata szerint a gyógyító specialista a városban egy helybeli lány gyógyításával foglalkozott, akit

⁹ CsML SzF IV. B. 406. c. 23. Csongrád Vármegye Alispánjának Iratai 1892. 238.

¹⁰ Az 1888. VII. törvénycikkely 70. paragrafusa szerint „*Veszett, vagy veszettség gyanújában álló állat húsnak, tejének, vagy bármely más terményének forgalomba hozatala vagy felhasználása tilos.*” A 71. paragrafus pedig csak a szakembereknek engedi meg a betegség gyógyítását: „*Veszett, vagy veszettség gyanújában álló állatokon gyógyítási kísérleteket, vagy véres műtéteket csak a hatóság engedélyével szabad végezni, ily állatok boncolása csak állatorvos, vagy más orvos által szabad.*” A 123. paragrafus azokat ítéli el, akik üzletszerűen végeznek állatorvosi teendőket. A törvény rendelkezése szerint a 70. és a 123. paragrafusban foglaltakat megszegőket 200 forintig, míg a 71. paragrafust figyelmen kívül hagyó személyeket 150 forintig terjedő pénzbírsággal büntethetik. Fokányi 1912. 19, 39, 40.

¹¹ Szentesi Lap 1892. júl. 8. XXIII. évf. 79. sz.

egy veszett kutya harapott meg. Az esetről a főszolgabíró is tudomást szerzett, amikor a beteget a Pasteur intézetbe akarták szállítani. A család ugyanis ekkor bevallotta, hogy lányukat már kezelte a „*híres szentesi kuruzsló*”.¹²

Veszett Nagy Sándor apja halála után is folytatta a gyógyítást. Nemcsak a veszettség kezelésével, hanem állatvartalanítással is foglalkozott. 1909-ben ménherelési igazolványért folyamodott Szentes város polgármesteréhez.¹³ Az engedélyt megyei szinten is megkapta, így hivatalosan gyakorolhatta e mesterséget.¹⁴ Keresztes Nagy Sándor 1914. február 12-én, 75 évesen halt meg influenzajárvány következtében.

Tevékenységéről elmondható tehát, hogy Veszett Nagy Sándor gyógyító tudományát nemcsak Szentesen ismerték. A környező településekről is felkeresték, ha szükség volt szakértelmére. Alakját számtalan hiedelemmonda őrzi, melyek alapján kirajzolódik előttünk működési területe, ami a Tiszazug falvait és jó néhány Békés megyei települést is magában foglal.¹⁵ Veszett Nagy Sándor tevékenysége nem számít előzmény nélkülinek a városban. Specialisták egész sora foglalkozott a betegség gyógyításával a 18–19. század folyamán. Munkájukért meghatározott bért kaptak az előjáróságtól. Ennek tudható be, hogy a veszettorvosok szentesi működését az 1760-as évek elejétől a 19. század végéig kísérhetjük végig. Érdekes és újszerű vizsgálati szempont lehet a hiedelemtörténetek és az írásos források összevetése, amely számos tanulsággal szolgálhat e gyógyító típus tevékenységének értelmezése során.

¹² Szentes és Vidéke 1891. aug. 23. XII. évf. 69. sz.

¹³ CsML SzF V. B. 177. c. 12. Polg Ir. 1909. 3824.

¹⁴ Az 1908. december 24-én kiadott 85451. számú miniszteri rendelet értelmében csak olyan magyar állampolgárok foglalkozhattak állatvartalanítással, akik megfelelő engedéllyel rendelkeztek. Az igazolvány kiadása előtt az illetékes állatorvosnak meg kellett arról győződnie, hogy a heréléssel vagy miskárolással hivatásszerűen foglalkozni kívánó egyén valóban érti-e mesterségét. Az állategészségügyi hatóságoknak az engedély megadása után jogukban állt ellenőrizni az illető munkáját, aki felelőséggel tartozott az általa elkövetett hibákért. Fokányi 1912. 56.

¹⁵ Gergulics 1988. 124–126. Bereczki 1981. 163–182.

Irodalom

BERECZKI Ibolya

1981 Pásztorokutyatartás a Tiszazugban. In: Dankó Imre (szerk.): Emlékkönyv a Túrkevei Múzeum fennállásának harmincadik évfordulójára. Túrkeve, 163–182.

GERGULICS Péter

1988 Mesterszállási történetek a szentesi Veszett Nagy Sándorról. Múzeumi Levelek 124–126.

GRYNAEUS Tamás

1998 „Lappongyva gyógyítgató paraszt orvosok” Szeged környékén a századfordulótól napjainkig. Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. *Studia Ethnographicae* 2. 133–167.

IGMÁNDY József

1941 A veszettség oka és gyógyítása Hajdúnánáson és környékén. Debreceni Szemle

KATONA Imre

1989 *Népi állatorvoslás Csongrádon*. Mozaikok Csongrád város történetéből. 97–104.

MAGYAR Sándor

É. n. Kutyabűvölő, kutyabűvölés 1900-ból. EA 1934.

MAGYARY-KOSSA Gyula

1929–1940 *Magyar orvosi emlékek*. I–IV. Budapest

PAPP Imre

1959 Néző c. válasz kérdőívre: népmondák, igaz történetek. (kézirat)

POLNER Zoltán

1984 *Ördögösök*. Szeged

SZABÓ János

1970 Állategészségügyi szolgálat tegnap és ma Csongrád megyében 1837–1970.

SZÜCS Sándor

1938 *Veszett orvosok a Nagysárréten*. *Ethnographia* XLIX. 394–398.